

УДК 37.013.42:364-786

Н. О. Сайко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ І СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

© Сайко Н. О., 2016
<http://orcid.org/0000-0002-8459-6301>

У даній статті проаналізовано різні наукові підходи до поняття «соціальна реабілітація», розглянуто структуру світогляду особистості, розкрито значення елементів світогляду – принципів життєдіяльності, системи знань, віри, надії, ідеалу – для реабілітаційного процесу у соціально-педагогічній діяльності. На основі аналізу поняття «світогляд» обґрунтована необхідність реконструкції світогляду особистості для отримання більш сталого і довготривалого терапевтичного ефекту як результату реабілітаційного процесу. Особливого значення надається взаємозв'язку компонентів світогляду особистості та реабілітаційного процесу, виділені такі спільні компоненти як пізнавальний, ціннісно-нормативний, морально-вольовий, практичний. Акцентується увага на тому, що реабілітаційний процес може бути ефективним тоді, коли вдається розкрити і проаналізувати найважливіші аспекти життєдіяльності особистості. У статті підкреслюється, що для формування елементів світогляду особистості у реабілітаційному процесі важливо не лише включати особистість в різні види діяльності, але й створити умови, які б забезпечили розвиток глибокого інтересу до певних видів діяльності і таким чином забезпечили адекватну нормам суспільства орієнтацію особистості.

Ключові слова: соціальна реабілітація, світогляд, структура світогляду, принципи, знання, ідеал, віра, надія.

Сайко Н. А. Взаимосвязь реабилитационного процесса и мировоззрение личности.

В данной статье проанализированы разные научные подходы к понятию «социальная реабилитация», рассмотрено структуру мировоззрения личности, раскрыто значение элементов мировоззрения – принципов жизнедеятельности, системы знаний, веры, надежды, идеала – для реабилитационного процесса в социально-педагогической деятельности. На основе анализа понятия «мировоззрение» обоснована необходимость реконструкции мировоззрения личности для получения более стойкого и длительного терапевтического эффекта как результата реабилитационного процесса. Особое значение уделяется взаимосвязи компонентов мировоззрения личности и реабилитационного процесса, выделены такие общие компоненты как познавательный, ценностно-нормативный, морально-волевой, практический. Акцентируется внимание на том, что реабилитационный

процесс может быть эффективным тогда, когда удаётся раскрыть и проанализировать самые значимые аспекты жизнедеятельности личности. В статье подчеркивается, что для формирования элементов мировоззрения личности в реабилитационном процессе важно не только включить личность в разные виды деятельности, но и создать условия, которые бы обеспечили глубокий интерес к определенным видам деятельности и таким образом обеспечили адекватную нормам общества ориентацию личности.

Ключевые слова: *социальная реабилитация, мировоззрение, структура мировоззрения, принципы, знания, идеал, вера, надежда.*

Sayko N. Relationship rehabilitation process and outlook personality.

In this article the author analyzes the various scientific approaches to the concept of "social rehabilitation", was examined the structure of personality's worldview, revealed the meaning of worldview elements – vital principles, system of knowledge, faith, hope and ideal - for the rehabilitative process in socio-pedagogical activity. Based on analysis of the concept of "worldview" was grounded the necessity of reconstruction of personality's worldview in order to get more stable and durable therapeutic effect as a result of the rehabilitation process. Particular importance is attached to interconnection of worldview components and rehabilitative process, highlighted such common components as cognitive, value-normative, moral-willed, practical. The attention is accented on the fact that rehabilitative process may be effective when we can discover and analyze the most important aspects of life activity of the personality.

In the article is emphasized that for the formation of worldview elements in the rehabilitative process is important not only to include a personality in various activities, but also to create conditions that would ensure the development of a deep interest in certain activities and thus to ensure an orientation of the personality adequate to social standards.

Key words: *social rehabilitation, worldview, worldview structure, principles, knowledge, ideal, faith, hope.*

Постановка проблеми. Сучасна соціально-педагогічна наука досить активно досліджує поняття «реабілітація», її види, форми, напрями та особливо актуальним є питання методів реабілітаційного процесу. Однак, основною проблемою залишається ефективність реабілітаційного процесу та недовготривалість терапевтичного ефекту. Тому слід переглянути принципи та основні підходи до організації реабілітаційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслюючи питання реабілітації Л.Г. Коваль, зазначає, що соціальна реабілітація являє собою взаємозв'язок таких понять як соціально-побутова реабілітація, тобто соціально-побутове облаштування та обслуговування; медична реабілітація –

відновна терапія і реконструктивна хірургія з поступовим протезуванням; професійна реабілітація - професійне навчання або перекваліфікація, раціональне працевлаштування [7, с. 58].

По-різному визначають сутність соціальної реабілітації І.М. Язвіна, С.О. Хрустальов, А.Й. Капська. Так, згідно з концепцією І.М. Язвіної, реабілітація – це процес, спрямований на найбільш повну та швидку адаптацію до оточуючого середовища. Розробляючи методику соціальної реабілітації незрячих, С.О. Хрустальов визначає її як процес адаптації, який відбувається на трьох рівнях:

- адаптація до навколишнього предметного світу;
- адаптація до соціально-психологічного оточення;
- адаптація людини до самої себе як до незрячої [4].

Висвітлюючи питання соціокультурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями у сім'ї, А.Й. Капська зазначає, що реабілітація виступає на практиці як система спеціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня адаптаційних можливостей суб'єкта соціалізації [6, с. 221]. Таким чином, соціальна реабілітація як один із видів реабілітації дорівнюється поняттю «адаптація».

Як процес входження людини у соціальне середовище, досягнення гармонії з навколишнім світом, суспільством та з самою собою в процесі інтеріоризації, становлення особистості як суб'єкта життєтворчості, розвитку особистісних потреб, здібностей та смаків визначає соціальну реабілітацію О.В. Безпалько [2, с. 88].

Учені Г.М. Бойко, В.В. Баранов, Л.С. Смерчак та інші розглядають поняття «соціальна реабілітація» через призму професійної реабілітації. Л.М. Завацька тлумачить соціально-психологічну реабілітацію як комплекс педагогічних, соціальних, психологічних та юридичних заходів, головною метою яких є ефективне повернення до суспільно корисної діяльності; формування позитивного ставлення до життя, навчання, родини [5, с. 61].

Якщо аналізувати соціально-педагогічні методи реабілітаційної роботи, то основними можна вважати методи і засоби соціально – педагогічної терапії – музикотерапія, бібліотерапія, казкотерапія, ритмотерапія, арттерапія, кольоротерапія, психогімнастика, натурпсихотерапія, ігротерапія тощо.

Спільною точкою зору усіх науковців та практиків реабілітаційної роботи є те, що це тривалий процес, який не завжди є успішним. Досліджуючи реабілітаційні програми різних реабілітаційних центрів, можна говорити, що в їх основі має бути закладено процеси формування якісно нового способу життя, принципів життєдіяльності особистості, а не формування окремих понять, суджень або здатності до нового виду діяльності. Тобто в основі реабілітаційного процесу має бути формування нової філософії життя через реконструкцію світогляду особистості.

Мета статті – розкрити взаємозв'язок між процесом реабілітації особистості та формуванням її світогляду.

Виклад основного матеріалу. Термін “світогляд” вперше, як вважає більшість філософів, почав використовуватись у німецькій філософській літературі в кінці XVIII – на початку XIX століття, звідки і був запозичений іншими мовами.

Але ще Секст Емпірик – представник античного скептицизму (кінець II – початок III ст.) – використовує це поняття у роботі “Три кнепи Пірронових положень”. Восьмий розділ цієї роботи називається так: “Чи мають скептики світогляд?”. Відповідаючи на це питання, автор пояснює, що під світоглядом треба розуміти спосіб міркування, який указує нам на необхідність жити за вказівками батьків, за законами людей і за власними почуттями. Цікаво, що скептицизм розглядає світогляд не як суму знань, а як принципи життєдіяльності особистості, які соціально зумовлені. Також відзначається взаємозв'язок світу явищ, соціальних норм і емоційного ставлення до всього оточуючого [3, с. 19].

У наші часи ми розуміємо світогляд як сукупність принципів, поглядів і переконань, які визначають спрямованість діяльності і ставлення до дійсності окремої людини, соціальної групи, класу або суспільства в цілому. Світогляд становить собою деякий образ світу, але також і певну проекцію на світ людських переживань, прагнень і очікувань. Він є не стільки відтворенням світу як такого, скільки мобілізаційною програмою щодо включення людини у стосунки зі світом. Вироблені на ґрунті знання образ світу й самообраз людини коригуються, а то й трансформуються у межах світогляду завдяки оцінкам і цілісним установкам, найзагальнішими з яких є принципи. Тому світоглядне узагальнення, яке надає завершеності й цілісності світоглядній моделі світу, є

мисленням не за логікою об'єктивного знання, а за логікою постулатів і принципів. Таким чином, світогляд є здійснюваний у процесі духовно-практичного освоєння світу перетин і певне злиття образу світу, самообразу людини, її самопроекції на світ і самовизначення у світі. Це надає йому рис людської самосвідомості. Але, на відміну від індивідуальної або групової самосвідомості, які легко піддаються впливам з боку життєвих ситуацій, світогляд є досить стійким утворенням. Це самосвідомість людини, стало зорієнтованої у світі. Однак, сталості й міцності позиції людини у світі надає взаємодія з іншими людьми, її включення до світу соціального [10, с. 75]. Саме такі особливості поняття «світогляд» є цінними для організації процесу реабілітації будь-якої категорії людей, так як основною проблемою у відновлювальному соціальному лікуванні є нестійкість терапевтичного ефекту, постійне повернення клієнта реабілітаційної роботи до ситуації, що була причиною порушення соціального функціонування.

І.С. Кон зазначає: «Щоб жити і успішно функціонувати у надзвичайно мобільному і динамічному суспільстві індивід повинен володіти двома протилежно спрямованими переліками якостей. По-перше, він повинен володіти стійким, твердим ядром особистості, світоглядом, соціальними і моральними переконаннями. Інакше, на кожному крутому витку історії – а їх у його житті буде достатньо – він буде, образно говорячи, розпадатися на складові частини або реагувати на виклик історії невротично. По-друге, він повинен володіти високою психологічною мобільністю, гнучкістю, здатністю засвоювати і перероблювати нову інформацію і створювати дещо нове. Без цього особистість обов'язково відстає від ходу історії і стає «тягарем суспільного прогресу» [8, с. 20].

Інтегративний характер світогляду передбачає складну його структуру, наявність у ньому різноманітних шарів і рівнів, з-поміж яких насамперед вирізняються емоційно-психологічний рівень (світовідчуття), пізнавально-інтелектуальний (світорозуміння). Іноді вирізняють такий рівень, як світосприймання, до якого відносять досвід формування пізнавальних уявлень про світ із використанням наочних образів (сприйнять) [12, с. 17].

До структури світогляду дослідники відносять знання, переконання, ідеали, зазначаючи, що останні відіграють роль принципів діяльності індивіда. Тим самим принципи діяльності ніби виводяться за межі світогляду

особистості. Принципи діяльності треба вважати ядром світогляду особистості, основою (principium – лат. – основа, першоджерело) поведінки. Про характер і ступінь розвитку світогляду особистості можна говорити лише на основі аналізу діяльності людини, її мотивів і мети. При цьому мотиви стоять на початку діяльності, мета попереду, а принципи – це ті правила, які визначають вид діяльності для досягнення поставленої мети [3, с. 22].

Водночас багато спеціалістів провідним елементом світогляду визначають саме принцип. Зокрема, В.А. Окружко зазначає, що світоглядна система – це не часткові знання, не закони, навіть не сума їх, а принципи, тобто висновки із законів, їх тлумачення. А.А. Ігнатов відмічає, що перша особливість світогляду – використання вищих філософських принципів під час осмислення і систематизації результатів пізнання. А.Г. Спіркін підкреслює, що знання про світ перетворюються у світогляді на загальні принципи дії у відповідності з найзагальнішими законами буття. А.А. Радугін у структурі процесу формування світогляду виділяє такі основні компоненти, які можна розглядати як основні складові реабілітаційного процесу:

1) пізнавальний компонент, що базується на узагальнених знаннях – повсякденні, професійні, наукові тощо;

2) ціннісно-нормативний компонент, що включає цінності, ідеали, переконання, вірування, норми, директивні дії тощо;

3) морально-вольовий компонент, що реалізує знання, цінності і норми у практичних діях, які спрямовані на емоційно-вольове освоєння, перетворення їх в особистісні погляди, переконання, вірування, а також вироблення певної психологічної установки на готовність діяти; формування цієї установки здійснюється в складовій емоційно-вольового компонента світогляду;

4) практичний компонент, що передбачає реальну готовність людини до певного типу поведінки в конкретних умовах [11, с. 10].

Формування елементів світогляду – це процес засвоєння особистістю інтересів і потреб суспільства, їх внутрішнє сприймання, яке веде до гармонії інтересів особистості і суспільства. Але суспільство не повинно вимагати повної інтеграції особистості в існуючу систему, особистість повинна усвідомлювати і мати можливість виявляти свою самостійність.

Зміст світогляду визначається буттям суспільства, свідомістю його членів. З точки зору формування елементів світогляду важливо, що є для

конкретної людини головним як на певних етапах її розвитку, так і на певних стадіях формування її світогляду. Реабілітаційний процес може бути ефективним тоді, коли вдається розкрити і проаналізувати те, що має для людини особливе значення. Людина може знайомитися з різними видами діяльності, але основною повинна бути та, яка дає їй глибоке задоволення, пов'язане з її досвідом, дозволяє застосувати знання. Тому, з точки зору формування елементів світогляду у реабілітаційному процесі важливо не лише включати особистість в різні види діяльності, але й в першу чергу створити умови, які б забезпечили розвиток глибокого інтересу до певних видів діяльності і, таким чином, забезпечили адекватну нормам суспільства орієнтацію особистості.

Автори, які займаються проблемою формування елементів світогляду, підкреслюють, що світогляд формується у тісному взаємозв'язку з загальним становленням особистості і з розвитком інтелектуальної сфери (знань, уявлень, понять, вмінь оперувати ними тощо), спонукально-мотиваційної, яка розкриває моральну спрямованість особистості (її мотиви, інтереси, ідеали, емоційні особливості), дієво-практичної, яка характеризується активністю в реалізації знань і відносин особистості, в її діяльності і поведінці.

Для успішної реконструкції світогляду в процесі соціально-педагогічної реабілітаційної роботи людині потрібна певна база наукових та повсякденних знань, які б допомагали особистості орієнтуватись у суспільстві, на основі яких би формувались уміння розпізнавати сутність явищ і висловлювати своє ставлення до них, а також вміти логічно, послідовно обґрунтовувати та відстоювати свою позицію, виховувалися уміння знаходити в будь-яких явищах навколишнього середовища позитивні сторони. Визначення обсягу та змісту знань, які б забезпечили повноцінний реабілітаційний процес та сприяли формуванню елементів її світогляду – одна з традиційних проблем соціальної педагогіки.

У широкому розумінні слова знання – це результат суспільно-історичного пізнання, результат суспільно-історичної практики людства. Знання – це цілісна і систематизована сукупність наукових понять про закономірності природи, суспільства, мислення і способи діяльності, яка накопичена людством у процесі активної перетворюючої діяльності і перевірена практикою та спрямована на подальше пізнання об'єктивного світу. У вузькому розумінні слова – знання –

це результат переробки і засвоєння інформації. Знання як таке немає у собі імпульсу до самозавершеності. Воно принципово відкрите у своєму самозростанні, завжди приховує у собі деяку невизначеність, можливість подальшого, його доповнення. Проте для визначення своєї позиції у світі людина й не потребує об'єктивного й точного знання – розгалуженого, перевірюваного, доказового [10].

Знання – продукт певних пізнавальних дій людини, тому для формування нових знань необхідна організація нових пізнавальних дій.

У формуванні елементів світогляду особистості знання виконують три функції: онтологічну – слугують основою формування уявлень про дійсність; оціночну – слугують базою формування відносин до об'єктів дійсності; орієнтувальну – виконують роль орієнтира під час визначення напрямку діяльності – практичної або духовної.

Основою реабілітаційного процесу має бути процес розвитку творчого потенціалу особистості. Так, видатний психолог А.М. Лук, розкриваючи особливості творчого процесу людини, виділив групу основних почуттів, які заважають розвитку творчої уяви та здібностей людини. Найголовніший ворог творчості – страх. Боязкість невдачі сковує уяву та ініціативу. Другий ворог творчості – завищена самокритичність. Занижена самооцінка може призвести до творчої невизначеності. Третя причина, яка заважає розвитку творчості – це лінощі. Коли людина бажає щось зробити, вона неодмінно повинна почати [9, с. 70]. Соціальні педагоги повинні планувати реабілітаційний процес з урахуванням можливості розвитку цих негативних рис характеру.

Основними рушійними компонентами реабілітаційного процесу можна виділити такі світоглядні категорії, як віра, ідеал, надія, мрія, мета. Вони найбільшою мірою втілюють у собі світоперетворюючі можливості світогляду, без яких неможливо відновити або покращити соціальне функціонування людини.

Мрія – це перенесення себе за допомогою уяви у світ можливого. Це не обов'язково майбутнє, але може бути й минуле. Мрія – це спосіб уявного освоєння світу можливостей, сприйняття їх у світі бажаного. Те, що народна творчість і професійне мистецтво сповнені мрійливими картинами, уявними образами бажаного, свідчить про істотність мрії як ознаки духовного світу окремої людини й цілих людських спільнот.

Надія – це мрія, у здійснення якої людина повірила. Коли мрію, що легко переносить над світом можливого, спинити й утримати на якійсь одній можливості та омріяти здійснення її як конче необхідне, тоді у нас буде надія. Надія невід’ємна властивість будь-якого світогляду й загальний принцип практичного здійснення людського життя.

Ідеал – це поняття про щось досконале, найвища мета, яка визначає прагнення і поведінку окремої людини, групи, класу, суспільства.

Матеріальною основою ідеалу є випереджуючий і плануючий характер установок. Організація кори дозволяє створювати у мозку на основі емпіричного досвіду картину майбутнього, тобто модель того, чого ще немає, але що повинно бути. Це можливо тому, що в центральній нервовій системі сформована здатність до випереджувальної дії збудженості всієї системи відображення. Така екстраполяція тісно пов’язана з кількістю інформації у вигляді фіксованих установок і з апаратом оцінки, тому що для того, щоб мати повне уявлення про щось досконале, треба його оцінити, виходячи з емпіричного досвіду. Ідеал – це теж знання, але знання про майбутнє. Ідеали - це еталони, зразки предметів, явищ, вчинків людей, суспільних відносин. Люди створюють їх силою власного розуму, щоб потім реалізувати на практиці, зробити власне життя кращим. В ідеалах відображуються перспективні лінії і тенденції саморуху особистості, завтрашній день її життєдіяльності. Значення їх полягає в тому, що вони регулюють, організовують, індивідуалізують усю різноманітну сукупність дій і вчинків людини відповідно до вимог бажаного майбутнього. Значення ідеалів, як плану самовиховання, виявляється у тому, що особистість щоденно, десятки разів зіставляє з ним образ свого реального “Я”. Ідеал – це компас, що регулює життєдіяльність особистості в її реальних взаєминах [1].

Висновки. Отже, основним підґрунтям реабілітаційного процесу у соціально-педагогічній роботі має бути процес формування або корекції елементів світогляду особистості – її знань, системи цінностей, принципів, переконань, установок тощо. Це сприяє утворенню більш довготривалого, можливо і постійного, терапевтичного результату. Особливої уваги заслуговує питання підбору ефективних методів формування світогляду, урахування індивідуальних, вікових особливостей розвитку клієнта реабілітаційної роботи та соціальної ситуації.

Література

1. Авраменко В.І. Взаємозв'язки між ідеалами, інтересами і мріями підлітків / В.І. Авраменко // Рад. школа. – К.: Рад. шк., 1970. – № 1. – с. 46.
2. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка / О.В. Безпалько . – К.: Логос, 2008. – 344 с.
3. Бондаренко Л.В. Я – мир (Механизмы и этапы формирования мировоззрения личности) / Л.В. Бондаренко. – К.: Вища шк., 1990. – 132 с.
4. Донченко В.Л. Соціальна педагогіка: теорія та технологія / В.Л. Донченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 324 с.
5. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога / Л.М. Завацька. – К.: Слово, 2012. – 240 с.
6. Капська А.Й. Соціальна робота: Навчальний посібник / А.Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
7. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка / Л.Г. Коваль. – К.: ІЗМН, 2007. – 392 с.
8. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон – М., 1986. – 183 с.
9. Лук А.Н. Психология творчества / А.Н. Лук – М.: Наука, 1978. – 128 с.
10. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини/ В.Г. Нестеренко Навчальний посібник для студентів вищих учб. закладів. – К.: Абрис, 1995. – 336 с.
11. Радугин А.А. Философия: курс лекцій / А.А. Радугин. – М.: Владос, 1995. – 304 с.
12. Ракитов А.И. Философия. Основные идеи и принципы: Попул. очерк / под ред. А.И.Ракитова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 368 с.